

KARAMANOĞULLARI MEDRESELERİNE TARİHSEL BİR YAKLAŞIM: ERMENEK TOL, KARAMAN HATUNİYE/ MELEK HATUN VE NİĞDE AK MEDRESELERİ

Nermin ŞAMAN DOĞAN- Ebru BİLGET FATAHA

Özet

Karamanoğulları Beyliği, Anadolu'da 14-15. yüzyıllarda varlık gösteren Anadolu Beylikleri içinde önce Ermenek, Karaman ve Konya, daha sonra tüm Orta Anadolu Bölgesi ile Akdeniz'deki bazı yerleşimlere yayılan geniş coğrafyaya sahiptir.

Anadolu Beylikleri arasında en uzun hüküm süren Karamanoğulları'nın siyasi yaşamı Selçuklu, İlhanlı ve özellikle Osmanlı Beyliği ile yapılan mücadelelerle geçmiştir. Karamanoğulları'nın yerleşim merkezlerinde imar faaliyetlerinin çokluğu ve çeşitliliği dikkati çeker. Özellikle inşa edilen mimari yapıtlar aracılığı ile beyliğin kuruluş, gelişme ve dağılma süreçleri izlenir. Karamanoğulları'nın eğitimi öncelikle, çok sayıda anıtsal medrese yaptırmalarından anlaşılmaktadır. Bu yapılara Ermenek Tol, Karaman Hatuniye/Melek Hatun ve Niğde Ak medreselerini örnek verebiliriz. Ermenek Tol ve Niğde Ak medreseleri dönemin beyleri, Karaman Hatuniye ise sultan eşi/ailesi tarafından yaptırılmıştır. Medreseler kitabe, vakfiye, bani, sanatçı, plan, mimari öğeler, malzeme- teknik ve süsleme anlayışları ile öne çıkar. Örneklerden Hatuniye Medresesi'nin tarihsel verileri Osmanlı, taç kapı süslemeleri ise İlhanlı yapıları ile kesişir. Orta Çağ Türk sanatının en anıtsal örneği Niğde Ak Medrese'nin ön cephe tasarımı ve bezemeleri Osmanlı yapıları ile örtüşür.

Karamanoğulları medreselerinde ön cephe-taç kapı oran ilişkisi değişerek yeni uygulamalar ortaya çıkar. Medrese taç kapılarında daralma ve uzama, bir başka deyişle yükseklik etkisi artırılmıştır.

14-15. yüzyıllarda inşa edilen medreselerin yaygınlığı dönemin eğitim ve kültürel yaşamına katkı sunar. Karamanoğulları'nın anıtsal medreseleri de eğitim politikası içinde önem taşır.

Anahtar kelimeler: Karamanoğulları, Beylikler, eğitim, medrese, mimari, Anadolu, Osmanlı, İlhanlı, Ermenek, Tol Medresesi, Karaman Hatuniye/Melek Hatun Medresesi, Niğde Ak Medrese.

A Historical Approach on the Karamanids Medresses: Medresses of Ermenek Tol, Karaman Hatuniye/Melek Hatun and Niğde Ak

Abstract

Being one of the Anatolian emirates of the 14-15th centuries, Karamanids ruled a wide landscape from Ermenek, Karaman and Konya and then the whole middle Anatolia and some settlements in Mediterranean region.

The political life of Karamanids, which ruled the longest among the Anatolian emirates, was full of conflicts with Seljuks, Ilkhanids and Ottoman Emirate. In the settlements that belong to Karamanoğulları, the vastness and variety of construction activity is outstanding. It is possible to find traces of the early, middle, and final times of Karamanids Emirate by following the architectural designs. It is possible to understand that Karamanids Emirate prioritized education from the plenitude of monumental medresses that they constructed. Examples of such monumental medresses are Ermenek Tol, Karaman Hatuniye/Melek Hatun and Niğde Ak. The medresses of Ermenek Tol and Niğde Ak were constructed by the sultan of the day, and Karaman Hatuniye was constructed by the sultan's wife/family. The Medresses are outstanding with their inscriptions, endowments, patrons, plans, architectural elements, materials techniques, and decorative approaches. The historical data from Hatuniye Medresse coincide with that of Ottoman, while portal decorations match with Ilkhanids buildings. The frontal design and decorations of Niğde Ak Medresse, the most peculiar example of Medieval Turkish art, share very similar properties with that of Ottoman buildings.

The varying proportions of the front face and portal attest to the existence of new artistic implementations. In the portals of medresses, there are expansions, which means that the importance of height was accentuated.

The plenitude of the medresses of the 14th and 15th centuries contributed to the educational and cultural life of the time period. The monumental medresses of Karamanids Emirates assume significance for education policy.

Key words: Karamanids, emirates, education, medresse, architecture, Anatolia, Ottoman, İlkhaniids, Medresse of Ermenek, Tol, Medresse of Karaman, Medresse of Hatuniye/Melek Hatun, Medresse of Niğde Ak.

Bu çalışmada Karamanoğulları Beyliği döneminde inşa edilen medreselerin siyasi, sosyal ve kültürel ortamı içinde tanıtılması amaçlanmıştır. Beyliğin anıtsal örneklerinden Ermenek Tol Medresesi kuruluş, Karaman Hatuniye/Melek Hatun Medresesi gelişme, Niğde Ak Medrese ise dağılma süreçlerinde yapıldığı için bu örnekler üzerinden okuma yapılacaktır. Bu medreseler kitabe, vakfiye, bani, plan, mimari ve bezeme özellikleri ile dönemin siyasi yaşamını aydınlatırlar.

Selçuklu Dönemi'nde yaklaşık 1228 tarihinden başlayarak varlığını bildiğimiz Karamanoğulları 14-15. yüzyıllarda *Anadolu Beylikleri* adı verilen süreçte geniş

bir coğrafyaya yayılan uzun süreli yaşamı ile güçlü bir beylik olmuştur¹. Siyasi anlamda 1228-1489 yıllarını kapsayan yaklaşık 250 yıllık zaman diliminde Karamanoğulları Beyliği Selçuklular, İlhanlılar, Anadolu Beylikleri ve Osmanlılarla eş zamanlı hüküm sürmüştür.

Kuruluş yıllarında Toroslar'ın güvenlik açısından en korunaklı bölgesi Ermenek ve çevresine yerleşen Karamanlılar Ermenek'i başkent yaparak ilk yıllarda dışa kapalı bir yaşam modeli/politika izlemişlerdir. Selçuklu-İlhanlı devletlerinin mücadele yıllarına rastlayan gerileme ve çöküş sürecinin yaşandığı ortamı fırsat bilen Karamanoğulları, Karaman Bey idaresinde Larende/Karaman ve Konya'ya yönelerek ilerleme ve genişleme siyasetini önclemiştir. Böylece Karamanoğulları ilk olarak Ermenek'ten Karaman ve Konya'ya uzanan, daha sonra Niğde ve çevresinin de eklemlendiği Orta Anadolu Bölgesi'ne hâkim olma yolculuğuna başlamıştır. Sözü edilen bu coğrafya Selçukluların topraklarıyla da örtüştüğü için, yapılan çalışmalarda Karamanoğulları'nın "*Selçuklu kültürünün mirasçısı*" olarak algılanmasına neden olur (Diez ve diğerleri, 1950, s. 195; Aslanapa, 1977, s. 36; Mülayim, 1991, s. 4; Emecan, 1994, s. 7). Bu bağlamda S.K. Yetkin (1960, s. 258) konuyu "Türk mimari tarihinde hiç şüphesiz önemli yerleri olmakla beraber Karaman (1256- 1483) ve Eşrefoğulları (?-1327)'nın yapı sanatı, Selçuklu sanat anlayışını devam ettirmişlerdir" şeklinde ele alır. Selçuklu-Karamanlı kültürel ilişkilerini O. Aslanapa (1977, s. 36) "Selçuklu Devleti'nin yerine geçmek için çok iddialı olduklarından, Selçuklu üslup ve geleneğini en çok onlar devam ettirmiştir." olarak tanımlar. Araştırmacıların olasılıkla birbirlerinden etkilenerek yaptıkları bu ön kabuller Karamanoğulları sanatının doğru algılanmasını güçleştirir. Özellikle beyliğin mimari ve bezeme diline nesnel yaklaşıldığında üretilen eserlerin özgünlüğü anlaşılır.

1257 tarihini izleyen yıllarda Ermenek, Mut, Gülnar ve Silifke kalelerine yapılan saldırılar sonucu Ermenek'in alınarak başkent olması ve beyliğin başındaki Karaman Bey'in² "*Ermenek Beyi*" ününü kazanması önemlidir (Şikari, 1946, ss. 14-15, Konyalı, 1967, s. 46).

Selçukluların İlhanlılar ile mücadele yıllarında Karamanoğulları'nın Karaman ve Konya'ya ulaşan siyasi gücü mevcuttur. Bu bağlamda Karamanoğlu Mehmet

¹ Karamanoğulları Beyliği'nin ilk yılları için bk. Şikari, 1946, ss. 9-14; Tekindağ, 1955, ss. 316; Köprülü, 1988, ss. 35-38; Merçil, 1991, s. 301; İbn Bibi, 1996, s. 354; Uzunçarşılı, 1988, s. 1; Koca, 2002, s. 704; Turan, 2005, s. 528.

² Nureddin Sûfi'nin beş yaşında bir oğlu vardı. Adına Karaman derlerdi. Muhlis Paşa Karaman adlı bu oğlanı kendi eliyle tahta geçirip Hicret'in 679 (M. 1280/81) yılında padişah yaptı. Muhlis Paşa "Bunun nesli bu vilayeti tutsun, padişah olsun" diye dua etti. Karaman vilayetine Karaman dediklerinin aslı budur (Oruç Bey, 2009, s. 12).

Bey, kendi sınırları içindeki ve sahillerdeki Moğolları temizleyerek Selçuklulara uyguladıkları baskılara son vermiştir (Turan 2005, ss. 575-581). Şaşırtıcı bir şekilde Mehmet Bey, “*Cimri*” ünüyle tanınan Selçuklu şehzadesi Alâeddin/Gıyaseddin Siyavuş’u tahta çıkarıp yeni sultanın veziri olarak yönetime dâhil olur (Akdağ, 1979a, ss. 227-228; Mehmed Neşri, 1987a, s.47; Uzunçarşılı, 1988, s. 6; Koca, 2002, s. 705; Turan, 2005, ss. 579-580). Mehmet Bey yalnızca siyasi değil, kültürel alanda da 13 Mayıs 1277 tarihinde Konya’da yayımladığı bir fermanla Türkçenin resmî dil olduğunu ilan etmesiyle bu sürece damgasını vurur.

Karaman ve Konya’daki Karamanoğulları Beyliği mimari örnekleri incelendiğinde, özellikle Karaman’da yoğunlaşan kale, cami, mescit, türbe, imaret, çeşme ve medrese gibi çok sayıda eserin yaptırıldığı gözlenir. Bugün Karaman’da bulunan Emir Musa, Hatuniye/Melek Hatun ve İbrahim Bey medreseleri eğitim yapıları hakkında bilgi verir. Kaynaklardan şehrin büyük ölçekli ilk eğitim yapısı olduğu anlaşılan Emir Musa Medresesi günümüze gelememiştir. Konya’da ise Selçuklu yapılarının arasına kaynaşan Karamanoğulları yapılarının anıtsal ölçekli olmayan mütevazı eserler olduğu gözlenir (Diez vd, 1950). Olasılıkla şehirde var olan Selçuklu medreseleri kullanıldığı için Karamanoğulları yeni medrese inşasına gerek duymamıştır. Bu nedenle Konya’da adları Hasbey olan biri şehir merkezinde Sırçalı Medrese’nin yakınında, diğeri Meram’da bulunan darülhüffaz işlevli iki dinî eğitim yapısı karşımıza çıkar (Diez vd, 1950, ss. 121-130; Önge, 1973, ss. 375-378; Dülgerler, 2006, ss. 134-138).

Karamanoğulları Konya ve çevresine komşu kent- yerleşimlerde medrese yapımını sürdürür. Özellikle Aksaray ve Niğde’de inşa edilen büyük boyutlu medreseler eğitimin önemsendiğini gösterir. Çünkü sözü edilen bu merkezlerde Selçukluların eğitim yapısı yoktur. Ayrıca beyliğin Beyşehir ve Alanya/Obaköy’de de yaptırdığı medreseler bulunmaktadır (Kuran, 1969, ss. 209-223; Sözen, 1965, ss. 143-154). Karamanoğulları medreselerinin yapımını/banılığını çoğunlukla Bey ve ailesi üstlenmiştir. Anadolu Beylikleri arasında Karamanoğulları çok sayıda medrese yaptırılmalarıyla dikkati çeker. Bu da dönemin eğitim seviyesinin, bir başka deyişle bilgi birikiminin fazlalığı ve aktarımına işaret eder.

Karamanoğulları’nın daha sonra imparatorluğa dönüşecek olan Osmanlı Beyliği ile uzun süreli mücadelesi tarihe yazılır (Akdağ, 1979b, ss. 138-139;) Karamanoğulları- Osmanlı beylikleri arasındaki ilk siyasi ve kültürel ilişkiler Alâeddin Ali Bey (1344-1397-1398) döneminde başlar (Tekindağ, 1955, s. 323; Mehmed Neşri, 1987, ss. 227-223; Uzunçarşılı, 1988, ss. 14-15). Çatışmaların yaşandığı bu sosyal ortamda Karamanoğlu Alâeddin Ali Bey’in Osmanlı hükümdarı Murad Hüdavendigâr’ın kızı Melek Hatun ile evlenmesi geçici bir anlaşma ve barış ortamı sağlamıştır (Uluçay, 1985, ss. 6-7; Uzunçarşılı, 1988,

ss. 1-14; Mehmed Neşri, 1987a, ss. 233-234). Bu dönemde Alâeddin Ali Bey, Karaman'da cami ve türbe ile eşi Melek Hatun Hatuniye Medresesi'ni yaptırır. Daha sonra Murad Hüdavendigâr'ın ölümüyle Osmanlı hükümdarı Yıldırım Bayezid'in yeniden Osmanlı topraklarına saldıran kız kardeşinin kocası Alâeddin Ali Bey'i öldürtmesi karışıklıklar yaratmıştır (Uzunçarşılı, 1988, s. 16; Koca, 2002, s. 708). 1398 yılında yaşanan bu olayla Larende/Karaman'ı ele geçiren Yıldırım Bayezid'in kız kardeşi Melek Hatun ile oğulları Mehmed ve Ali Beyleri Bursa'ya göndermesi Karaman'dan ayrılma sürecini başlatmıştır (Tekindağ, 1955, s. 323; Uzunçarşılı, 1988, s. 16; Merçil, 1991, s. 304). Ailevi ilişkileri dramatik bir biçimde yaralayan bu ortamdan özellikle Melek Hatun'un oğullarının çok etkilendiklerini daha sonra Karamanlı ülkesine sahip çıkmak istediklerinden anlamaktayız.

Osmanlı-Karamanlı ülkesi arasındaki gidiş gelişler mimarının biçimlenmesini de etkilemiştir. Sözü edilen Melek Hatun'un beraberinde Bursa'ya götürdüğü oğlu Ali Bey, 15. yüzyılın başlarında Niğde ve çevresinin beyi/emiri olarak geri dönecektir (Tekindağ, 1955, s. 323; Uzunçarşılı, 1988, ss. 20-23; Merçil, 1991, s. 304). Bu bağlamda anne Melek Hatun'un Karaman Hatuniye, oğlu Ali Bey'in Niğde Ak Medrese'yi yaptırarak güçlerini hem Karamanlı Beyliği hem de Osmanlı Beyliği'nden almış oldukları dikkat çeker.

Beyliğin siyasi tarihine yön veren Ermenek, Karaman, Niğde gibi merkezlerde anıtsal ölçekli medreselerin yapılması akılcıdır. 14. yüzyılın ortası ile 15. yüzyılın başlarında Anadolu'nun iki güçlü beyliği Karamanlı- Osmanlı rekabetinin yaşandığı süreçte, inşa edilen Karamanoğulları medreselerinde hem Osmanlıya bir öykünme hem de belirgin bir manifesto okunmaktadır.

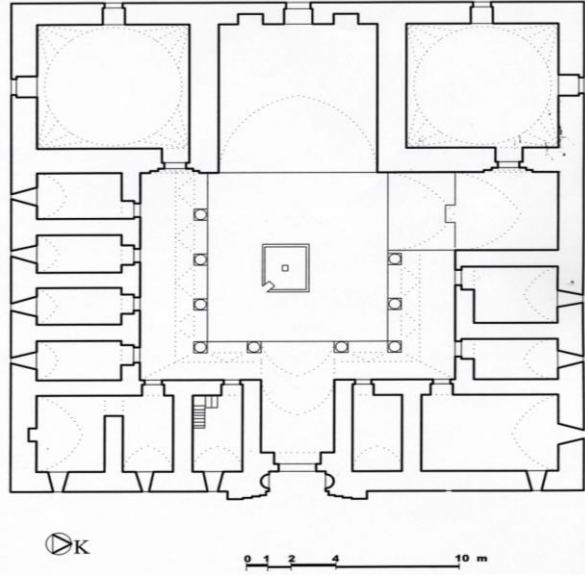
Karamanoğulları Beyliği'nin en erken tarihli yapıları ilk yerleşim yeri ve başkentleri Ermenek ve çevresinde karşımıza çıkar. Türkiye tarihinde Beylikler Dönemi ve sanatı ile ilgili sınıflandırmalarda çoğunlukla 1300 tarihi başlangıç olarak kabul edilir (Mülayim, 1991, ss. 2-14). Bu veriden hareketle Ermenek'teki yapılar incelendiğinde 1301 tarihi ve sonrasına ait çok sayıda eser mevcuttur. Bu yapı çeşitliliği içinde Ermenek'teki tek eğitim yapısı Tol Medrese'dir.

Ermenek'te belediye binasının yakınında, Ermenek İlkokulunun batısında bulunan yapı "Tol Medrese" adıyla tanınır³.

Tol Medrese doğu cephesi ekseninde yer alan taç kapının basık kemeri üzerindeki iki satırlık sülüs kitabesine göre 740 H./1339-1340 M. yılında

³ Tol Medrese için bk. Diez ve diğerleri, 1950, ss. 19-27; Kuran, 1969, ss. 210-211; Sözen, 1970, ss. 131-134; Aslanapa, 1977, s. 36; Bilici, 1985, ss. 82-91; Dülgerler, 2006, ss. 106-107.

Karamanoğlu Bedreddin Mahmut Bey'in oğlu Emir Musa Bey tarafından yaptırılmıştır (Diez ve diğerleri, 1950, ss. 19-27; Kuran, 1969, ss. 210-211). Medresenin banisi Musa Bey kitabede “büyük emir, âlim, âbid, gâzi, devlet ve dinin burhanı” gibi sıfatlarla övülmektedir.

Levha 1. Ermenek Tol Medrese, plan (A. Kuran, 1967)

Medrese, doğu-batı yönünde kareye yakın dikdörtgen planlı, açık avlulu, avlusu üç yönden revaklı, üç eyvanlı ve tek katlıdır (Levha 1). Yaklaşık kare planlı avlunun ortasında dikdörtgen biçimli havuz yer alır. Avluyu doğuda dört, kuzeyde iki ve güneyde üç sütuna atılan sivri kemerli ve tonoz örtülü revaklar kuşatır. Ayrıca avlunun doğu kanadı ekseninde giriş eyvanı, batı kanadı ortasında ana eyvan, kuzey kanadın batısındaki yan eyvan dikdörtgen planlı ve sivri tonoz örtülüdür. Ana eyvanın batı duvarı ekseninde bir pencere ile simetriğinde dikdörtgen nişler yer alır. Asimetrik kurgulu dikdörtgen planlı ve sivri tonoz örtülü öğrenci hücreleri doğuda beş, güneyde dört, kuzeyde iki olarak dizilir. Avlunun batısındaki doğu- batı yönünde dikdörtgen planlı ana eyvanın bitişiğinde kare planlı ve üzeri üçgen kuşaklarla geçilen kubbeye örtülü birer mekân vardır. Hem ana hem de kuzey eyvanın bitişiğindeki kubbeli birim Musa Bey Türbesi olarak değerlendirilmiştir. Türbeye zeminden kademeli tasarlanan yan eyvanın batı duvarı eksenindeki profilli kapıdan girilir. Örnekte âdeta türbeye giriş için tasarlanan yan eyvan- türbe ilişkisi vurgulayıcı yeni bir çözümleme üretir.

Tol Medrese’de taç kapı, giriş eyvanı, avlu, havuz, ana eyvan olarak dizilen dikey eksen vurgusu güçlüdür.

Medresenin kuzey cephesi dört, güney cephesi beş dar ve yüksek tutulan dikdörtgen pencerelerle dışa açılır. Batı cephede içteki ana eyvanın dışa yansıyan yaklaşık orta bölümü yükseltılarak altta dikdörtgen, üstte sivri kemerli çift sıralı pencereler bulunur. Cephede eyvanın hem pencere dizilimi hem de tonozunun üçgen şeklinde sonlanması vurguyu artırır. Batı cephenin kuzey ve güneyinde de büyük boyutlu dikdörtgen pencereler yer alır. Ayrıca içteki ana eyvana bitişik dersane odası ve türbenin kubbeleri dışa yansımıştır.

Resim 1. Ermenek Tol Medrese, taç kapı.

Doğu/ön cephe ekseninde dışa taşkın, beden duvarından yüksek mukarnas kavsaralı taç kapı ile cephenin güneyinde üç, kuzeyinde bir mazgal pencere görülür (Resim 1). Taç kapı dıştan düz, içbükey, düz ve içe pahlı dört bordürle kuşatılır. Yedi sıra mukarnas kavsaralı taç kapı nişini altta silindirik gövdeli, mukarnas başlıklı, üstte dışbükey iki silmenin kesişerek biçimlediği çift katlı sütunceler sınırlar. Taç kapının kuzey yan nişi üzerindeki sivri kemerli ikiz niş ile kavsaranın altına yerleştirilen üstten kademeli bordürle kuşatılan dikdörtgen pencere yeni bir uygulamadır. Tek tek bakıldığında bilinen taç kapı elemanlarının farklı bir sıralama ile yan yana getirildiği görülür. Kuşkusuz ki bu değişim ya da farklılaşmaya dar ve oldukça yüksek kurgulanan taç kapı neden olur. Karamanoğulları yapıları içinde bu taç kapıyla birlikte cephe- oran ilişkisi ve elemanların farklılaştığı yeni arayışlar başlar.

Doğu cephedeki taç kapı giriş eyvanı aracılığıyla avluya açılır. Avluda sütunlara atılan sivri kemerlerle biçimlenmiş revaklar yer alır (Resim 2). Doğuda giriş eyvanı, batıdaki ana eyvan ve kuzeydeki yan eyvan sivri kemerlidir. Tüm eyvanlar zeminden kademeli/yüksektir. Ayrıca ana eyvan duvarı yüksek tutularak avluya hâkimiyeti artırılmış, aynı eksendeki taç kapıyla yaratılan yükseklik etkisi dengelenmeye çalışılmıştır. Eyvanın batı duvarında, alt seviyedeki nişler dikdörtgen biçimlidir. Medresenin öğrenci odalarına basık kemerli kapılarla girilmektedir.

Resim 2. Ermenek Tol Medrese, avlu, eyvan, revaklar, ayrıntı.

Medresede kesme taş ve devşirme malzeme kullanılmıştır. Yapının cepheleri ve duvarları tümüyle düzgün kesme taşla örülmüştür. Avludaki sütunlar devşirmedir. Öğrenci odalarının duvarları sıvanmıştır.

Ermenek Tol Medresesi'nin taç kapısında süsleme görülür. Taç kapıyı kuşatan bordürler bezemesizdir. Sütunceler, yan nişin kavsara köşeliği üzerindeki kabara ve rozetler, kapı kemerinin iç ve dış yüzeyi, köşeliği ile söve iç yüzeyinde bezemeler yer alır. Taç kapıyı sınırlayan sütuncelerin kaidesi sekiz kollu yıldız bezeli rozetlerle, yan niş kavsara köşeliği altı kollu çarkı felek, kemer köşeliği ise kıvrık dallardan çıkan palmetlerle bezenmiştir. Nişin üzerini düğüm motifiyile birleştirilen ortada iki eğimli rozet ile iki yanında birer yarım küre biçimli kabara taçlandırır. Kabaraların yüzeyini altı kollu yıldız, rozetlerin yüzeyini ise saplari ve tepe yaprakları birleşen dört palmet motifi süsler. Kuzey yan nişin üzerinde, ikiz kemerli nişin ortadaki kemer başlangıcında ters yerleştirilmiş/alta bakan küreye yakın bir kabara vardır. Kabaranın yüzeyi altı kollu yıldız motifiyile süslenmiştir. Giriş kapısının söve iç yüzünde iki şeritli geçme motifi bulunur. Dört sıra mukarnaslı konsola oturan basık kemerin dış yüzü dilimler oluşturan geçmeli taşlarla, iç yüzü ise dilimlerle hareketlendirilmiştir.

Beyliğin askerî, dinî ve sosyal işlevli yapılarının çoğu Larende/Karaman'da bulunur. Karaman'da inşa edilen Hatuniye/Melek Hatun Medresesi dönemin önemli eğitim yapısıdır. Karaman ili merkezinde, Hastane Caddesi üzerinde

bulunan medrese, banisinin adına ithafen “*Hatuniye, Nefise Sultan ve Melek Hatun Medresesi*” adlarıyla tanınmaktadır⁴.

Karaman Hatuniye Medresesi taç kapısında basık kemerli kapının üzerindeki üç satırlık sülüs yazılı kitabesine göre 783 H./1381-1382 M. yılında Sultan/ Melek Hatun tarafından yaptırılmıştır⁵. Kitabede “Karamanoğlu Mahmud oğlu din ve dünyanın yücüsü Halil zamanında Allah’ın desteği ile müminlerin yardımcısı olan Osman oğlu, Orhan oğlu Murad’ ın kızı Sultan Hatun tarafından yapılması 783 senesinde emredildi” bilgisi Sultan Hatun’un geçmişi Osmanlı hükümdarı Orhan oğlu Murad Bey’in kızı, yaşadığı süreç Karamanlı Mahmud oğlu Halil Bey dönemi olarak tanımlanır. Bu bilgiler ışığında medresenin banisi Sultan Hatun, Karamanoğlu Alâeddin Ali Bey’in eşi, Osmanlı Hükümdarı Murad Hüdavendigâr’ın kızı, Yıldırım Bayezıt’ın kız kardeşidir.

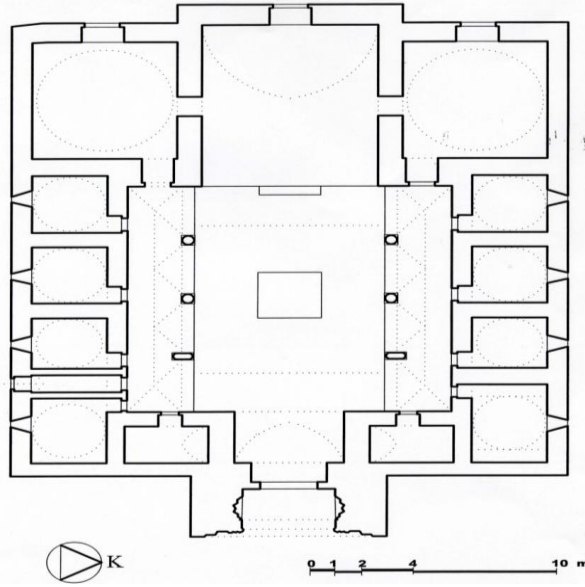
Taç kapıda basık kemerin köşeliklerinde altıgen biçimli kitabeliklerin yüzeyinde sülüsle yazılmış “*Hoca Ahmet bin Numan*” yazılı mimar kitabesi vardır (Sönmez, 1995, s. 314).

Yapının kuzeydoğu köşesindeki öğrenci odasının sivri kemer biçimi verilmiş kapısının üzerinde sülüsle yazılmış tek satırlık “İlim tahsil etmek, her Müslüman’ın boynunun borcudur (Müslüman’a farzdır)” hadisi bulunur (Bilget, 2010, ss. 179-180). Medresenin işleviyle örtüşen bu ifadeler çok anlamlıdır.

Hatuniye Medresesi’nin inşasından üç yıl sonra 787 H./ 1385 M. yılında düzenlenen Melek Hatun vakfiyesinin varlığına işaret eden İ. H. Konyalı (1967, ss. 475-482) belgenin önce bir şahıs elinde, daha sonra Karaman Halk Kütüphanesinde bulunduğu, bugün ise yerinin belirsiz olduğuna dair bilgiler vermektedir. Konyalı’nın yayımladığı bu vakfiyede “Medresesinin müderrisinin imam-ı â’zam Ebu Hanîfe mezhebinden şerî bilgisi yüksek, usûl, hâdis ve tefsir ilimlerini iyi bilir fâzıl bir zat olacaktır. Eğer Hanefî bir müderris bulunmazsa müderris Şâfiî olabilir amma Hanefî bilgininde bulunması lâzım gelen vasıflar kendisinde bulunacaktır” ifadesi dikkati çeker (Konyalı, 1967, ss. 479-480).

⁴ Medrese, bazı yayınlarda “Nefise Sultan”, bazılarında ise “Melek Hatun” olarak adlandırılmıştır. Kitabe verileri dikkate alındığında “Sultan Hatun” bilgisine rastlanır. Bu nedenle “Sultan Hatun” ya da yaygın şekliyle “Hatuniye Medresesi” adlarını kullanmak daha doğru olacaktır. Melek Hatun için bk. Uluçay, 1985, ss. 6-7.

⁵ Hatuniye Medresesi için bk. Diez ve diğerleri, 1950, ss. 55-66; Ögel, 1958, ss. 115-119; Konyalı, 1967, ss. 461-482; Kuran, 1969, ss. 216-217; Sözen, 1970, ss. 140-144; Bilici, 1985, ss. 92-107; Durukan, 1989, s. 2; Şaman Doğan, 2000, ss. 230-235; Dülgerler, 2006, ss. 112-113.

Levha 2. Karaman Hatuniye Medresesi, plan (M. Sözen, 1970)

Hatuniye Medresesi doğu-batı yönünde dikdörtgen planlı, açık avlulu, avlusu iki yönden revaklı, iki eyvanlı ve tek katlıdır (Levha 2). Medresenin doğu cephesinin ekseninde taçkapı ile batı cephesinin ortasındaki eyvan dışı taşkındır. Kuzey ve güney cephelerde güneye kaymış dörder mazgal pencere, batı cephede ise ekseninde ve simetriğinde birer pencere yer alır. Ayrıca güney cephenin doğusunda bir kapı vardır. Doğudaki taç kapıdan giriş eyvanı aracılığı ile avluya girilir. Ortasında kare biçimli havuzu bulunan avlu, kuzey ve güneyindeki üçer sütuna atılan sivri kemerli revaklarla kuşatılmıştır. Simetrik kurgulanan medresede avlunun doğu kanadı ortasında giriş, batı kanadı ekseninde zeminden yüksek tutulmuş ana eyvan bulunur. Avluyu giriş eyvanının bitişiğindeki ikişer dikdörtgen mekân, ana eyvanın bitişiğinde güneyde dersane, kuzeyde türbe olan kare planlı iki birim ile kuzey ve güneyinde kareye yakın dikdörtgen planlı üçer öğrenci odası kuşatır. Yapıda öğrenci odalarının kubbe ile örtülmesi Beylikler dönemi medreseleri için yeni bir uygulamadır.

Karaman Hatuniye Medresesi'nin doğu cephesi ekseninde oldukça dışı taşkın ve beden duvarlarından çok yüksek on dört sıra mukarnas kavsaralı taç kapı yer alır (Resim 3). Dıştan altı kademeli bordürle kuşatılan taç kapı ve yan nişler sütuncelerle sınırlanır. Kavsarayı sütuncelere oturan kademeli sivri kemerler kuşatır. Yarım daire nişli, beş sıra mukarnaslı yan nişler dıştan bir bordürle çevrilir. Taç kapıda geçmeli taşlarla biçimlenen basık kemerli kapının kemer başlangıcı ve kilit taşı bezenmiştir.

Resim 3. Karaman Hatuniye Medresesi, taç kapı.

Medresede kuzey ve güney cephelerin batı bölümünde duvarlar yükseltilerek eyvan kanadı vurgulanmıştır. Her iki cephedeki alt ve üst seviyedeki pencereler ile güney cephenin doğusundaki kapı sivri kemerlidir. Batı cephenin eksenini kuzey ve güneyinde altta dikdörtgen, üst seviyede sivri kemerli, simetrik pencereler bulunur. İçteki eyvan duvarı yükseltilerek üçgen biçiminde sonlanır. Cepheden okunan büyük boyutlu pencereler ana eyvan ve bitişiğindeki mekânların işlevine gönderme yapar.

Doğu cephedeki taç kapı giriş eyvanı aracılığı ile avluya açılır (Resim 4). Avludaki revaklar ve eyvanlar sivri kemerlidir. Revak sütunlarının kaide, gövde ve başlıkları farklılık gösterir. Silindirik gövdeli sütunlardan ikisi çift sütundur. Ana eyvan zeminden kademeli/yüksekte yer alır. Medresenin dershane, türbe ve öğrenci odaları sivri kemerli kapılarla avluya açılır. Dershane ve türbenin giriş kapılarını dıştan bezemeli iki şerit sınırlar.

Hatuniye Medresesi'nde kesme taş, mermer ve devşirme malzeme kullanılmıştır. Yapının cephelerinde düzgün kesme taş, taç kapıda mermer kullanımı dikkati çeker. Avludaki sütunlar devşirmedir. Ayrıca medresenin ana eyvan duvarlarının özgününde koyu firuze renkli altıgen çinilerle kaplandığı görülür (Yetkin, 1986, s. 134). Çinilerin yalnızca bir kısmı günümüze ulaşmıştır.

Resim 4. Karaman Hatuniye Medresesi, avlu, ayrıntı.

Medresenin taç kapı, derslane, türbe ve öğrenci odalarının kapıları bezenmiştir. Doğu cepheden dışa taşkın ve yüksek taç kapı on dört sıra mukarnas kavsaralıdır. Taç kapıyı farklı genişlikte, kademeli altı bezemeli bordür kuşatır. Bezemelerde bitkisel motifler yoğun olarak tercih edilmiştir. Özellikle bitkisel motiflerin çift katlı işlenişi, palmet ve rumilerin yapraklarının damarlarının verilmesi dikkat çekicidir. Ayrıca basık kemerli kapının kemer başlangıcı katmerli palmet, kilit taşının yüzeyi ise vazodan çıkan ve aşağıya doğru salınan üst üste palmet motifleriyle süslenmiştir. Taç kapı kurgusu, elemanları, bezemelerin motif çeşitliliği ve dizilimi daha çok Selçuklu yapılarından Kastamonu Yılanlı Darüşşifa, Beyşehir Eşrefoğlu Camii, Sivas Gök ve Erzurum Hatuniye/Çifte Minareli medreseleri ile benzerlik gösterir (Ögel, 1966, Res. 65-66, 83; Cantay, 1992, Res. 65-68; Erdemir, 1999, Res. 10-12). Çoğu araştırmacı da bu konuya dikkat çekerek dönemin yeni oluşan süsleme diline ilişkin farklı görüşler ortaya koyarlar (Ögel, 1966, ss. 150-153; Tuncer, 1986, ss. 37-38). Bu bağlamda medresenin plan ve bezemelerini araştırmacılardan O. C. Tuncer (1986, ss. 37-38),

1382 tarihli Nefise Sultan (Hatuniye) Medresesi; ana kurguda Selçuklu, bazı ayrıntılarda Osmanlı ve süslemede İlhanlı etkinliğindedir. İlhanlıların, Anadolu'da en etkin döneminde, 13.yy'ın ikinci yarısında, onlara en sert ve sürekliliği biçimde karşı koyanlar ve bu konuda Memlüklerin desteğini görenler ve sıkıştıklarında Torosların yüksekliklerine çekilenler Karamanoğullarıydı. Onların Anadolu'dan çekilmelerinden 50-60 yıl sonra, yapılarında İlhanlı süs öğelerini görmek bir çelişki gibi geliyorsa da etkinliğin sürdüğünü göstermektedir.

ifadesiyle betimler.

Özellikle farklı zaman diliminde inşa edilen 1271 tarihli Sivas Gök ve 1381-1382 yılına ait Karaman Hatuniye medreselerinde taç kapıların benzerliği ya da aynılığı şaşırtıcıdır (Ögel, 1958, ss. 115-119). Ayrıca Hatuniye Medresesi'nde derslane ve türbe gibi özel işlevli birimler ile öğrenci odalarının kapılarına yayılan süsleme anlayışı yenilik oluşturur.

Karamanoğlu Ali Bey dönemi Osmanlı-Karamanoğulları çatışmalarının en yoğun yaşandığı süreçtir (Şikari, 1946, s. 166, 186-188; Âşıkpaşa, 1987, s. 106; Mehmed Neşri, 1987b, ss. 591-593). Beyliğin Osmanlılar karşısında varlık gösterme mücadeleleri ile geçen yıllarda Niğde'ye hâkim olan Sultan/Melek Hatun'un oğlu Niğde Emiri Ali Bey'in yaptırdığı Ak Medrese mimari özellikleriyle âdeta bir manifesto örneğidir.

Niğde'de Saruhan Mahallesi, Ak Medrese Sokağı'nda yer alan yapı, banisinin adına izafeten "*Ali Bey*" ile bazı kaynaklarda "*Medresetü'l Beyza*" ve "*Ak Medrese*" adlarıyla tanınır⁶.

Niğde Ak Medrese'nin kitabesi ve vakfiyesi mevcuttur. Yapının taç kapısındaki basık kemerli kapının üzerinde sülüsle yazılmış üç satırlık inşa kitabesinden 812 H./ 1409-1410 M. yılında Ali Bey tarafından yaptırıldığını öğrenmekteyiz. Kitabede geçen "büyük sultan şahların şahı, milletlerin gözetleyici meliki, dünya ve dinin yücüsü Alâe'd-din'in oğlu Sultan Mehmed- Allah onun mülkünü ebedî kılsın- idaresi günlerinde onun kardeşi Karaman oğlu Mahmud oğlu Halil oğlu Alâe'd-din'in oğlu Ali emretti" verisi bize Ali Bey'in Karamanoğlu soyunu/geçmişini betimlemektedir. Özellikle Ali Bey'in babası Karamanoğlu Alâeddin Bey ile kardeşi dönemin sultanı Mehmed Bey'in adının geçmesi önemlidir.

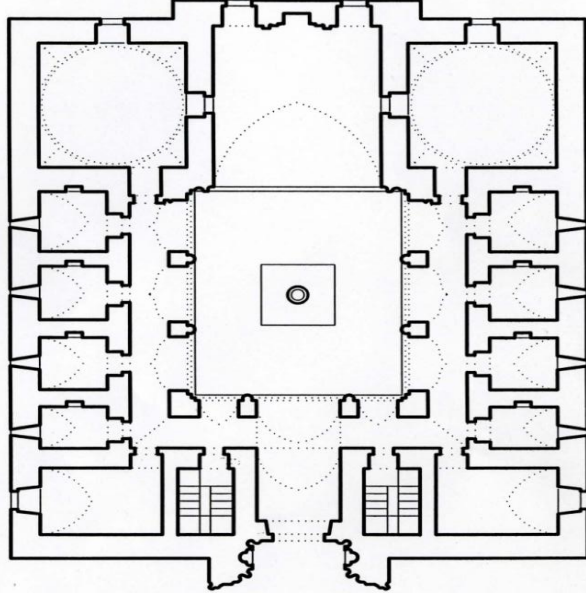
Medresenin yapımından altı yıl sonra düzenlenen Ali Bey'in 818 H./1415 M. tarihli vakfiyesinden medresenin işleyişine yönelik bilgiler edinmekteyiz. İ. H. Uzunçarşılı'nın (1942, s. 58, 63) yayımladığı vakfiyede hocaların ve öğrencilerin nitelikleri ile okutulan derslerin içeriği hakkında,

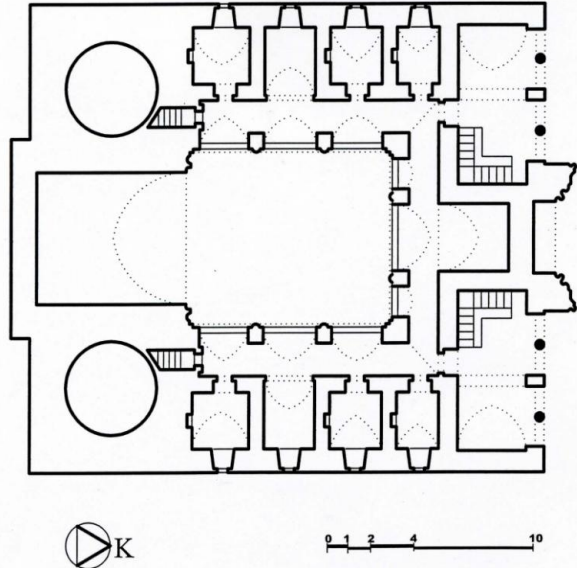
Bu medreseyi ulûmu şer'îye tedrisile meşğul fukaha ve mütefekkihava ve ulûmu diniyyenin muhtaç olduğu ulûmu edebiye tahsilile müteveggil evli, bekâr, leylî ve neharî talebe ile Hanefî ve Şafîî mezhebinde olan müderris ve muidlere vakfetti. Medresede bir müderris ve muidden başka fıkıh ve usulü fıkıh tahsil ile ve bu ilimlerde ihtisas yapmakla meşğul üç sınıf mevcuttu; bunlardan her birinin müdavimi beşer kişi idi; bunlardan başka bu sınıflara namzet sarf ve nahiv ve ulûmu edebiye ile

⁶ Niğde Ak Medrese için bk. Gabriel, 1931, ss. 137-142; Uzunçarşılı, 1942, ss. 55-69; Ülgen, 1942, ss. 81-82; Diez ve diğerleri, 1950, ss. 166-175; Kuran, 1969, ss. 217-219; Sözen, 1970, s. 194; Bilici, 1985, ss. 116-125; Özkarcı, 2001, ss. 109-121; Dülgerler, 2006, ss. 114-115.

meşgul olan talebeler vardı. Fıkıh ve usulü fıkıh okuyan üç sınıf maaşlı idiler. Bunlardan son sınıf olan beş kişiye fukaha deniyor ki bunlar ihtisas yapmış istidlâl ve muhasebeyi idareye muktedir müderrisliğe namzet hukuk âlimlerinden idiler.

bilgisi verilir. Özellikle Karamanlı-Memluklu siyasi ilişkilerinden dolayı Ali Bey, bu vakfiyede Hanefî mezhebinin yanı sıra, çoğunluğu Şafîî olan Memlukları düşünerek Şafîî mezhebinden müderris ve mudlerin ders verebileceğini belirtmektedir (Uzunçarşılı, 1942, s. 62).

Levha 3. Niğde Ak Medrese, alt ve üst kat planları (A. Kuran, 1967)

Medrese kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı, açık avlulu, avlusu üç yönden revaklı, iki eyvanlı ve iki katlı bir yapıdır (Levha 3). Yapının güney cephesinin orta bölümü ile kuzey cephesinin eksenindeki taç kapı dışı taşkındır. Medresenin doğu ve batı cephelerinde alt seviyede beşer, üst seviyede dörder mazgal pencere bulunur. Güney cephe ise ikisi dışa taşkın bölümde, diğerleri eksene simetrik dört pencere ile dışa açılır. Kuzey cephe ekseninde taç kapı ile üst seviyede duvar-sütun-paye-sütun-duvar dizilimli desteklere atılan kemerlerle oluşturulan galeri yer alır. Yapıdaki taç kapıdan giriş eyvanı aracılığı ile avluya girilir. Ortasında kare biçimli havuzu bulunan avlu, doğu ve batısında üçer, kuzeyinde iki dikdörtgen biçimli payeye atılan sivri kemerli revaklarla kuşatılmıştır. Revakların kuzey köşelerindeki payeler büyük boyutlu ve profillidir. Simetrik tasarlanan medresede avlunun kuzey kanadı ortasında giriş, güney kanadı ekseninde zeminden yüksek tutulmuş ana eyvan vardır. Avluyu giriş eyvanına bitişik ikişer dikdörtgen mekân, ana eyvana bitişik dershane odaları ile doğu ve batıda dikdörtgen planlı dörder öğrenci odası kuşatır. Ana eyvanın güney duvarı ekseninde dikdörtgen nişli mihrap bulunur. Giriş eyvanına bitişik birimlerdeki üst kata çıkışı sağlayan çift yönlü merdivenler ile bölüntüsüz dikdörtgen planlı mekânlara ulaşılır. Bu mekânların kuzey duvarları galerilerle dışa açılır. Dershane odaları tromp geçişli kubbe, eyvanlar ve öğrenci odaları sivri tonozlarla örtülüdür.

Ak Medrese'nin doğu, batı ve güney cephelerindeki pencereler dikdörtgen biçimlidir. Medresenin kuzey cephesi iki katlılığını dışa yansıtacak şekilde düzenlenmiştir. Cephenin ekseninde iki kat boyunca yükselen yirmi bir sıra mukarnas kavsaralı taç kapı vardır (Resim 5). Kapının doğu ve batısında üst seviyede sivri kemerle kuşatılan duvarlar ve aralarındaki birer sütuna atılan sivri ikiz kemerler ile üzerinde daire biçimli pencerelerle oluşturulan galeriler yer alır. Şüphesiz ki iki katlı medresede cephe- taç kapı oran ilişkisi, yüksekliğin abartılması, taç kapı elemanlarının (sütunce, başlık, kuşatma kemeri, kavsara, yan nişler, tepelik vb.) değişimine neden olmuştur. Dıştan farklı genişlikte beş bordürün kuşattığı taç kapıda yükseklikle ilintili olarak süslemede de yeni alanlar yaratılmıştır. Örneğimiz galerili ön cephe kurgusuyla alt katı zaviye, üst katı medrese olan iki katlı Bursa Murad Hüdavendigâr Camisi (1365-1385)'nin kuzey cephesi ile benzerlik gösterir (Şaman Doğan, 2001, ss. 211-214). Bu bağlamda yukarıda sözü edildiği gibi Niğde Ak Medrese'yi yaptıran Ali Bey'in çocukluğu dedesi Osmanlı hükümdarı I. Murad'ın yaşadığı Bursa'da geçmiştir. Bu yıllarda Ali Bey, dedesinin yaptırmış olduğu Hüdavendigâr Camisi'ni gördüğü, beğendiği ve öykündüğü için, Niğde emiri olunca kendi adını vereceği Ak Medrese'de “*bu yapıyı*” model alacaktır (Şaman Doğan, 2001, ss. 211-214). Görüldüğü gibi her iki yapının banisi arasındaki akrabalık ilişkileri özellikle örneklerin dış dünyayla bağlantısını kuran ve kullanıcıları yönlendiren, davet eden ön cephe kurgusunu etkilemiştir. Hatta her iki bani de bu yapıları sayesinde siyasi güçlerini ilan etme/duyurma fırsatını bulmuşlardır.

Resim 5. Niğde Ak Medrese, taç kapı.

Kuzey cephedeki taç kapıdan giriş eyvanı aracılığı ile avluya girilir (Resim 6). Avludaki revaklar ve eyvanlar kademeli sivri kemerlidir. Medresenin alt ve üst kat revakları dıştan kademeli ve bezemeli silmelerle kuşatılarak çift katlılığın ayırımı belirginleştirilmiştir. Eyvanların çerçevesi yükseltilerek vurgusu artırılmıştır. Ana eyvanın dıştan dört bordür ile kuşatılan mihrabı sekiz sıra mukarnas kavsaralıdır. Avluya açılan öğrenci hücrelerinin kapıları sivri kemerlidir.

Resim 6. Niğde Ak Medrese, avlu, ayrıntı.

Ak Medrese’de düzgün kesme taş ve mermer kullanımı görülür. Cephelerde ve içte yoğun olarak düzgün kesme taş kullanılmıştır. Özellikle doğu ve batı cephelerinde kesme taşların dizilimi ve renklerinde onarımlardan kaynaklanan yer yer farklılıklar gözlenir. Kitabe levhası mermerdir.

Niğde Ak Medrese’nin taç kapı, öğrenci odaları kapıları, mihrap ve revakları bezemelidir. Taç kapı bordürleri çeşitli kıvrık dal, rumi ve palmet motifleriyle, yan nişlerin üzerindeki dikdörtgen panoların yüzeyi yatay-dikey kırık çizgiler/zikzaklar ile dikey ve çapraz yerleştirilen eğrilerle süslenmiştir. Taç kapıyı sınırlayan dilimli gövdeli sütunceler ve çift katlı mukarnaslı başlıklara oturan kaş kemer ve kilit taşıma vurgulayan palmet motifi taç kapının düşey etkisini, yüksekliğini artırmaktadır.

Bu bölümde incelediğimiz üç örneğin Selçuklu, Karamanoğulları ve eş zamanlı Anadolu Beylikleri’nin medreseleri içindeki yeri ve öneminin vurgulanması amaçlanmaktadır.

İncelediğimiz üç yapı beyliğin diğer medreseleri ile plan, mimari öğeler, malzeme-teknik ve süsleme özellikleriyle hem kesişmekte hem de

ayrışmaktadır. Çoğunlukla açık avlulu, bazı örnekleri kapalı avlulu tasarlanan Karamanoğulları medreselerinde eyvan sayıları iki-dört, kat sayıları tek ya da çift olarak değişebilmektedir.

Açık Avlulu, İki Eyvanlı, Tek Katlı Medreseler:

Beyşehir İsmail Aka/Taş Medresesi (1368)

Karaman Hatuniye Medresesi (1381- 1382)

Alanya- Obaköy Medresesi (1359-1398)

Açık Avlulu, İki Eyvanlı, Çift/İki katlı Medreseler:

Niğde Ak Medrese (1409- 1410)

Açık Avlulu, Üç Eyvanlı, Tek Katlı Medreseler:

Ermeneke Emir Musa/Tol Medrese (1339)

Açık Avlulu, Dört Eyvanlı, Tek Katlı Medreseler:

Aksaray Zinciriye Medresesi (15. Yüzyılın ilk yar.)

Kapalı Avlulu, İki Eyvanlı, Tek Katlı Medreseler:

Karaman Emir Musa Medresesi (1340- 1356)

Kapalı Avlulu, Dört Eyvanlı, Çift/İki Katlı Medreseler:

Karaman İbrahim Bey İmareti/Medresesi (1431-1432)

Genellikle medreselerin açık avluları iki ya da üç yönden revaklarla kuşatılırken, yalnızca Obaköy Medresesi'nin avlusu revaksızdır. Revaksız avlulu düzenlemeler Anadolu'daki 14-15. yüzyıl Beylikler dönemi medreselerinin bazılarında da karşımıza çıkar. Örnek olarak Peçin/Beçin'deki Yelli (1344-1345) ve Ahmet Gazi (1375-1376), Manisa Ulu/Fethiye/İshak Çelebi (1378) ve Kastamonu İsmail Bey (1457 öncesi) medreselerini verebiliriz⁷.

Karaman Hatuniye ve Niğde Ak Medrese hem açık avlulu hem de iki eyvanlı (giriş ve ana eyvan) kurgusuyla Selçuklu dönemine ait Kayseri Huand Hatun (1220-1237) ve Konya Sırçalı (1242-1243), beylikler döneminin Eğirdir Dünder Bey (1301- 1302), Korkuteli Emir Sinaneddin (1319-1320) ve Kayseri Hatuniye (1431-1432) medreseleri ile örtüşür⁸. Özellikle Konya Sırçalı Medrese,

⁷ Yapılar için bk. Sözen, 1970, ss. 75-79 (Peçin Yelli), 179-182 (Peçin Ahmet Gazi), 183-187 (Manisa İshak); Acun, 1999, ss. 310- 319; Karabiberoğlu, 1997, ss. 49-57.

⁸ Medreseler için bk. Sözen, 1970, ss. 109-113 (Kayseri Huand), 149-152 (Kayseri Hatuniye), 160-165 (Konya Sırçalı), 166-172 (Eğirdir Dünder Bey), 173-178

Hamidoğulları yapılarından Dündar Bey ve Emir Sinaneddin medreseleri çift katlılığı ile Niğde Ak Medrese'ye, avluyu çift yönden sınırlayan revak düzenlemesi ile de Karaman Hatuniye Medresesi'ne benzerlik gösterir. Medreselerde avlunun planı ile revak sırası- dizilimi yakından ilişkilidir. Karaman Hatuniye örneğinde boyuna dikdörtgen planlı avluda dikdörtgenin uzun kenarlarının önü çift yönden revaklarla kuşatılarak dikey eksendeki giriş ve ana eyvanların vurgusu artırılmıştır. Ermenek Tol Medrese'nin kareye yakın dikdörtgen, Niğde Ak Medrese'nin yaklaşık kare planlı avluları üç yönden revaklarla çevrilerek Tol Medrese'de üçüncü/yan eyvanın varlığı revakların ritmini değiştirmiştir.

Karaman Hatuniye ve Niğde Ak medreselerinin ana eyvanları sivri tonoz örtülü ve dışa taşkındır. Beylikler dönemi medreselerinde dışa taşkın yapılan ana eyvan, giderek kubbe ile örtülü bir birime dönüşmektedir. Örnek olarak Peçin'deki Ahmet Gazi ve Yelli, Manisa Ulu/Fethiye/İshak Bey ve Balat İlyas Bey medreselerini verebiliriz⁹. Erken Osmanlı Beyliği'nin medreselerinde dışa taşkın ve kubbeli eyvan vurgusu daha güçlüdür. Bursa'daki Yeşil (1419) ve Muradiye (1426) medreseleri bu örnekler arasındadır (Demiralp, 1999, ss. 71-85).

Ermenek Tol, Karaman Hatuniye ve Niğde Ak medreselerinde ana eyvanın bitişiğinde yer alan kare planlı ve kubbe ile örtülü birimler ortaktır. Tol örneğinde ana ve yan eyvanlara bitişik bani türbesi yan eyvana açılarak her iki eyvanın vurgulanmasını sağlamıştır. Hatuniye Medresesi'nde ise eyvanın güneyindeki kubbeli birim bani türbesidir. Niğde Ak Medrese'de kubbeli birimler dersane işleviyle kullanılmış olmalıdır. Ayrıca Ak Medrese'nin ana eyvanının güney duvarındaki mihrap mescit kullanımına işaret eder.

Benzer şekilde Anadolu'daki Selçuklu-Beylikler dönemi medreselerinin bazılarında ana eyvana bitişik kare planlı ve kubbeli birimler dersane, mescit ve türbe olarak değerlendirilmiştir. Konya Sırçalı Medrese'de ana eyvan mescit, güneyi dersane; Beyşehir İsmail Aka Medresesi'nde ana eyvanın güneyi türbe, kuzeyi dersane; Akşehir Taş (1250), Aksaray Zinciriye ve Kayseri Hatuniye medreselerinde ana eyvanların iki yanında dersane odaları bulunur¹⁰. Ayrıca bugün yıkılmış olan Karaman Emir Musa Medresesi (1340-1356)'nin

(Korkuteli Emir Sinaneddin); Gündoğdu, 1986, ss. 48-50 (Kayseri Hatuniye), Plan. 10, Res. 15a- 15o. Şaman Doğan, 2008, ss. 63-79 (Eğirdir Dündar Bey).

⁹ Yapılar için bk. Sözen, 1970, s. 76 (Peçin Yelli), 180 (Peçin Ahmet Gazi), 184 (Manisa İshak Bey); Durukan, 1988, s. 28.

¹⁰ Bk. Sözen, 1970, ss. 22-28 (Akşehir Taş), 34-39 (Aksaray Zinciriye), 149-152 (Kayseri Hatuniye), 160-165 (Konya Sırçalı); Dülgerler, 2006, ss. 109-110 (Beyşehir İsmail Aka).

yayınlarından edindiğimiz planına göre ana eyvanının bitişiğinde kubbeli mekânlar vardır (Dülgerler, 2006, ss. 108-109).

Örneklerimizden Ermenek Tol Medresesi ile Niğde Ak Medresesi'nde öğrenci odaları sivri tonozlarla, ana eyvanın bitişiğindeki mekânlar kubbeye, Karaman Hatuniye Medresesi'nde ise eyvanlar sivri tonozlarla, diğer birimler kubbeye örtülmüştür. Hatuniye Medresesi'nde kubbeli öğrenci odalarının varlığı Erken Osmanlı ve Osmanlı medrese mimarisinde yaygınlaşacak olan revak, eyvan ve öğrenci odalarının bir başka deyişle tüm birimlerin kubbeye örtüldüğü medreselere ön örnek oluşturmaktadır (Demiralp, 1999, s. 22, 72).

Ermenek Tol, Karaman Hatuniye ve Niğde Ak medreselerinin ön cephelerinde cephe-taç kapı, taç kapı-elemanları oran ilişkisi farklılaşmış, genişlikleri daralan taç kapıların yükseklikleri artırılmıştır. Ermenek Tol Medrese taç kapısındaki pencere düzenlemesi yüksekliği dengeleyen yeni bir çözümlerdir. Taç kapı kütleli içine yerleştirilen pencereler Divriği Darüşşifası ile Konya Sırçalı, Tokat Gök, Ürgüp-Damseköy Taşkın Paşa medreseleri taç kapılarında da karşımıza çıkar¹¹. Divriği, Konya ve Tokat örneklerinde taç kapı pencereleri iki katlı yapıların ikinci katının varlığına işaret ederken, dışa açılımını da sağlamaktadır.

Görüldüğü gibi Karamanoğulları'nın anıtsal boyutlarda çok sayıda medrese yaptırmış olmaları beyliğin eğitim/kültür politikası, bilgi birikimi ve aktarımını önceliğini göstermektedir. Osmanlı tarih kaynağı Hoca Sadettin Efendi (1992) eserinde, Aksaray, Karaman, Konya ve Niğde gibi Karamanoğulları yerleşimlerinde doğan, çalışan ve Anadolu'nun kültür hayatını etkilemiş olan çok sayıda âlim, bilgin ve erenlerden söz etmektedir. Bunlar arasında Şeyh Edibali, Tursun Fakih, Aksaraylı Cemaleddin, Niğdeli Kara Yakub, Muhlis Baba, Molla Hamza, Bilge Âbid Çelebi, Cemalî Şeyh Mehmet Çelebi'yi sayabiliriz (Hoca Sadettin Efendi, 1992, ss. 1-2, 14-16, 56, 90, 202, 206-209). Sözü edilen Aksaraylı Cemaleddin'in Karamanoğulları döneminde Aksaray'da inşa edilen Zincirli Medrese'de müderrislik yaptığı Hoca Sadettin Efendi (1992, s.15)'nin eserinde,

gerek Arapçada, gerek dinsel bilimler ve matematik alanında hepsinde başarılı ve üstün bir kişi olarak tanınırdı. Gerek dersleri ile gerek yazıları ile şöhret yapan tanınmış bilginlerden birçoğu onun öğrencisi olarak yetişmişlerdir... Karaman beldesinde Zincirli Medresesi müderrisi idi. Bu medreseyi yaptıran kişi müderris olarak Silah-ı Cevheri'yi ezberine alan müderrislerin atanmasını vakıf şartı koştuğundan, bu özellik de sadece Molla Cemaleddin'de bulunduğundan medresede öğretmenlik görevi ona verilmişti.

¹¹ Taçkapılar için bkz. Diez ve diğerleri, 1950, ss. 185-190 (Ürgüp Damse Köy); Ögel, 1966, Res. 28 (Divriği Darüşşifa), 55 (Konya Sırçalı), Kuran, 1969, Res. 245 (Tokat Gök).

şeklinde tanımlanmıştır. Bu verilerden medreselerde görev yapan müderrislerin çok donanımlı olduğu ve özenle seçildikleri anlaşılmaktadır. Benzer şekilde Ak Medrese vakfiyesinde de öğrenci, müderris ve eğitimin niteliği hakkında ayrıntılı bilgilerin verilmesi bu konuda gösterilen titizliği yansıtmaktadır.

Yukarıda betimlediğimiz tarihselliği ile öne çıkan bu üç medrese, dönemin en prestijli yapıları arasındadır. Karamanoğulları Beyliği'nin önemli merkezlerinde inşa edilen Ermenek Tol, Karaman Hatuniye ve Niğde Ak medreseleri kitabeleri ve vakfiyelerindeki veriler aracılığıyla dönemin siyasi tarihinin parçasını oluştururlar. Plan, mimari öğeler, özellikle taçkapı kurgusu, malzeme-teknik ve bezeme özellikleriyle öne çıkan medreselerin yapımı ve işleyişinde kuşkusuz ki banilerin beğeni ve seçkileri önemlidir.

Karamanoğulları Beyliği'nin cami, mescit, türbe gibi diğer yapıtlarının mütevazı ölçekli olduğu düşünüldüğünde, medreselerin anıtsallığı ile “*özel*” kurgulandığı görülür. İncelediğimiz üç medresede beyliğin tarihselliğini/ ilerleme ve genişleme siyasetini, mücadelelerini, karışıklıklarını, rekabetini ve bazen de barış ortamının yarattığı izleri hem yapıların mimarisinde, taçkapı tasarımında, hem de kitabeleri aracılığı ile okuyabilmekteyiz. Bugün de Ermenek, Karaman ve Niğde'nin en anıtsal yapıtları olan medreseler taçkapılarındaki tarihi yazıtları/mesajları ile kullanıcı ya da ziyaretçileri karşılamaktadır.

Günümüzde Ermenek ve Karaman büyük değişimlere rağmen Karamanoğulları şehir dokusunu/kimliğini yansıtırken, Niğde ise Selçuklu, İlhanlı, Karamanoğulları ve Osmanlı eserleri ile dikkati çeker.

Kaynakça

- Acun, H. (1999). *Manisa'da Türk Devri Yapıları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Akdağ, M. (1979a). *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi I* (3.bs.). İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Akdağ, M. (1979b). *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi II* (2.bs.). İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Aslanapa, O. (1977). *Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı (14. Yüzyıl)*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Aşıkpaşa. (1985). *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*. N. Atsız (Haz.), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Bilget, E. (2010). *Karamanoğulları Beyliği Yapılarında Mimari Süsleme*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Bilici, K. (1985). *Karamanoğlu Beyliği'nin Mimari Tezyinatı*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Cantay, G. (1992). *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifaları*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Demiralp, Y. (1999). *Erken Dönem Osmanlı Medreseleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Diez, E., Aslanapa, O. ve Koman, M. M. (1950). *Karaman Devri Sanatı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Durukan, A. (1988). *Balat İlyas Bey Camii*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Durukan, A. (1989). Karaman Hatuniye (Melek Hatun) Medresesi. *Kültür ve Sanat*, 1/4, 51-53.
- Dülgerler, O. N. (2006). *Karamanoğulları Dönemi Mimarisi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Emecan, F. (1994). *Kuruluştan Küçük Kaynarca'ya Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi I*. (E. İhsanoğlu, Ed.). İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA).
- Erdemir, Y. (1999). *Beşşehir Eşrefoğlu Süleyman Bey Camii ve Külliyesi*. Beşşehir: Beşşehir Vakfı Yayınları.
- Gabriel, A. (1931). *Monuments Turcs D'Anatolie I, Kayseri- Niğde*. Paris: Du Ministère Turc de L'Instruction Publique.
- Gündoğdu, H. (1986). *Dulkadirli Beyliği Mimarisi*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Hoca Sadettin Efendi. (1992). *Tacü't-Tevarih V. İ. Parmaksızoğlu (Yalınlaştıran)*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi.
- Karabiberöğlü, Ü. (1997). *Kastamonu İsmail Bey Külliyesi*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

- Koca, S. (2002). Anadolu Türk Beylikleri. *Türkler, Cilt 6* içinde (ss. 703-755), (H. C. Güzel, K. Çiçek, ve S. Koca, Ed.). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Konyalı, İ. H. (1967). *Abideleri ve Kitabeleri ile Karaman Tarihi, Ermenek ve Mut Abideleri*. İstanbul: Baha Matbaası.
- Köprülü, F. (1988). *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu* (3.bs.). Ankara: Türk tarih Kurumu Basımevi.
- Kuran, A. (1969). Karamanlı Medreseleri. *Vakıflar Dergisi*, 8, 209- 223.
- Merçil, E. (1991). *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Mehmed Neşri. (1987a). *Kitâb-ı Cihan-Nümâ I*. F.R.- Unat, M. A. Köymen (Yay.), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Mehmed Neşri. (1987b). *Kitâb-ı Cihan-Nümâ II*. F.R. Unat, M. A. Köymen (Yay.), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Mülayim, S. (1991). Anadolu Türk Sanatında 14. Yüzyıl. *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 10, 2-14.
- Oruç Beğ. (1972). *Oruç Bey Tarihi*. N. Atsız (Haz.), İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser Yayınları.
- Ögel, S. (1958). Bir Selçuklu Portalleri Grubu ve Karaman'daki Hatuniye Medresesi Portalı. *Yıllık Araştırmalar Dergisi*, 2, 115- 119.
- Ögel, S. (1966). *Anadolu Selçukluları'nın Taş Tezyinatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Önge, Y. (1973). Konya'nın Meram Mesiresindeki Mimari Bir Manzume. *Vakıflar Dergisi*, 10, 368- 383.
- Özkarıcı, M. (2001). *Niğde'de Türk Mimarisi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Sönmez, Z. (1995). *Başlangıcından 16. Yüzyıl Sonlarına Kadar Anadolu Türk- İslam Mimarisinde Sanatçılar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Sözen, M. (1965). Oba Pazarı Çevresi ve Oba Medresesi. *Sanat Tarihi Yıllığı*, I, 143- 154.
- Sözen, M. (1970). *Anadolu Medreseleri, Selçuklu ve Beylikler Devri 1*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Sözen, M. (1972). *Anadolu Medreseleri, Selçuklu ve Beylikler Devri 2*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Şaman Doğan, N. (2000). Karaman'daki Yapıların Taş Süslemesinde Etkileşim. Z. Yasa Yaman (Yay. Haz.), *Sanatta Etkileşim/Interactions in Art* içinde (ss. 230- 235), Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Şaman Doğan, N. (2001). Bursa Murad Hüdavendigâr Camii ve Niğde Ak Medrese'nin Düşündürdükleri. (M. Denктаş, Y. Özbek Ed.). *Prof. Dr. Zafer Bayburthuoğlu Armağanı Sanat Yazıları* içinde (ss. 211- 220), Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Personel ve Eğitim Dairesi Başkanlığı Kültür Yayınları.
- Şaman Doğan, N. (2006). Kültürel Etkileşim Üzerine: Karamanoğulları- Memluklu Sanatı. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 23(1), 131- 149.

- Şikari. (1946). *Karamanoğulları Tarihi*. Konya: Yeni Kitap Basımevi.
- Tekindağ, M. Ş. (1955). Karamanlılar. *İslam Ansiklopedisi*, VI, 316-330.
- Tuncer, O. C. (1986). *Anadolu Selçuklu Mimarisi ve Moğollar*. Ankara.
- Turan, O. (2005). *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Uluçay, M. Ç. (1985). Padişahların Kadınları ve Kızları (2.bs.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi,
- Uzunçarşılı, İ. H. (1942). Niğde'de Karamanoğlu Ali Bey Vakfıyesi. *Vakıflar Dergisi*, 2, 55- 69.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri* (4.bs.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ülgen, A. S. (1942). Niğde'de Ak Medrese. *Vakıflar Dergisi*, 2, 81-82.
- Yetkin, Ş. (1986). *Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.